

РОЗДІЛ IV

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 378.147.222:373.311.303

Василинка Марія Іванівна,
старший викладач,
Мукачівський державний університет
Лалак Наталія Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

РОЛЬ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито проблему формування професійного спілкування майбутніх педагогів шляхом залучення їх до процесу творчої взаємодії на лекційних та семінарських заняттях. Авторами зацентовано увагу на доцільності й ефективності використання в аудиторній роботі зі студентами активних та інтерактивних методів навчання. Визначено, що на часі актуальним є раціональне співвідношення класичних лекцій і семінарів з нетрадиційними видами, які сприяють урізноманітненню навчального процесу, формують професійне спілкування майбутніх педагогів.

Ключові слова: професійне спілкування, творча взаємодія, навчальний процес, лекція, семінарське заняття, активні методи навчання.

Постановка проблеми. Сучасні умови державотворення в Україні, здійснення реформування економічних та суспільно-культурних галузей життя, зокрема освіти, актуалізують проблему становлення і розвитку системи підготовки педагогічних кадрів в Україні. Загальноосвітні навчальні заклади переживають нині період, коли проблема соціалізації дитини, її адекватного входження до соціуму набуває несподіваної гостроти внаслідок зниження інтересу учнів до процесу живого спілкування на користь «віртуальній реальності». Педагоги, психологи, медики відзначають, що значна кількість дітей більш охоче занурюються у світ комп'ютера, ніж спілкуються з однолітками, вчителями. Окрім побічних наслідків науково-технічного прогресу, ця обставина на наш погляд, зумовлюється ще й недостатнім умінням педагогів знаходити у спілкуванні з учнями відповідну тактику, формувати під час уроку систему міжособистісної взаємодії, в якій кожен школяр мав би своє, прийнятне і привабливе для нього місце, отримав би можливість комунікативного самовираження та розвитку.

У навчальному процесі вищої школи проблема підготовки майбутнього педагога до професійної взаємодії повинна набувати виокремленого, акцентованого і системного характеру. Свого часу А. Макаренко підкреслював, що підготовка педагога-вихователя полягає «насамперед в організації характеру педагога, вихованні його поведінки, а потім в організації його спеціальних знань і навичок, без яких жоден педагог не може бути хорошим вихователем, не може працювати, бо в нього не поставлений голос, він не вміє розмовляти з дитиною і не знає в яких випадках і як треба говорити [3, с.56]. Звісно, студенти, що мають добрі комунікативні нахили, здатні самотужки переймати стиль, засоби і прийоми оптимальної педагогічної взаємодії, а також надавати практичного

сенсу вивченій теорії спілкування. Проте, це під силу далеко не кожному, хто збирається отримати фах учителя. Тому важлива роль у формуванні професійного спілкування майбутнього вчителя, на нашу думку, відводиться аудиторній роботі, що представлена у вищому навчальному закладі лекційними та семінарськими заняттями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останніх десятиліть різноманітні аспекти досліджуваної проблеми в умовах вищої школи вивчають Л. Бурман, І. Глазкова, І. Кіреєва, А. Кузьмінський, Н. Котух, Т. Кравчук, І. Краснощок, О. Пісоцька, Л. Савенкова, В. Семиченко, В. Терещенко, Л. Ткаченко та інші. На кожному історичному етапі розвитку вищої освіти в центрі уваги провідних вчених стояло питання підготовки висококваліфікованих фахівців завдяки лекційним та семінарським заняттям, які постійно удосконалюються на потребу часу. Важливим чинником ефективності проведення лекції з давніх-давен вважалась ораторська майстерність лектора, що хвилювала не тільки давньогрецьких мислителів, але їй присвятили свої дослідження В. Іннушкін, Л. Веденська, К. Павлова, О. Залюбівська, К. Зеленецький, І. Кузнецов, Л. Савенкова, В. Шейнов та інші. Відродженням риторики займаються А. Авалічева, Н. Безменова, Е. Ключев, А. Мехальська, Г. Сагач та інші.

Проте, змінність умов функціонування вітчизняної загальноосвітньої і вищої школи визначають необхідність переосмислення їх актуальних завдань із врахування вимог часу.

Мета статті - зацентувати увагу на специфіці лекційних та семінарських занять у ракурсі підготовки майбутнього вчителя початкової школи до професійного спілкування.

Результати дослідження. Спілкування в педагогіці займає провідну, професійно значущу

позицію. Педагогічне спілкування і у навчанні, і у вихованні служить інструментом впливу на особистість студента. Крім звичайних функцій, специфіка педагогічного спілкування породжує ще одну функцію – соціально-психологічного забезпечення виховного процесу – організаторську функцію взаємин викладача зі студентами і виступає як засіб вирішення навчальних завдань. Кожен викладач, який іде в аудиторію, бажає, щоб заняття пройшло цікаво та досягло тих цілей, які було поставлено. Більше того кожен викладач бажає отримати задоволення від процесу та результату своєї праці, а також прагне, щоб задоволення отримали студенти. Для цього він визначає зміст, форми та методи навчальної діяльності.

Провідною складовою навчального процесу у вищому навчальному закладі є лекція. Термін «лекція» походить від латинського *lecto* – читання, *lego* – читаю і трактується як усний виклад навчального предмета. Механізм сприйняття лекції наступний: подається інформація, потім здійснюється її аналіз, після чого інформація знов виражається словами (у вигляді конспекту лекції). Науковці висувують такі основні вимоги до лекції: наявність лекції; підготовленість викладача; зміст лекції; структура лекційного заняття; стиль лекції; забезпеченість наочними посібниками і технічними засобами навчання [6, с.117].

На сучасному етапі розвитку дидактики розрізняють різні види лекцій. На окремих, найбільш поширених, хочемо зупинитись більш детально.

Вступна – дає цілісне уявлення про навчальну дисципліну, орієнтує студента в системі роботи з курсу, до прикладу, педагогіки. Лектор ознайомлює студентів з призначенням, завданнями курсу, його роллю і місцем у системі підготовки спеціаліста. Дається стислий огляд курсу, етапи розвитку педагогічної науки, викладаються перспективні напрями дослідження.

Лекція-інформація – орієнтована на виклад і пояснення студентам наукової інформації, яка потребує осмислення та запам'ятовування. Це найбільш традиційний тип лекцій у практиці вищої школи.

Оглядова – відзначається систематизацією наукових знань на високому рівні. У процесі викладу матеріалу розкриваються внутрішні і міжпредметні зв'язки.

Проблемна – знання вводяться за допомогою проблемного питання, задачі, ситуації. При цьому процес пізнання студентів у співробітництві і діалозі з викладачем наближається до дослідної діяльності.

Лекція-візуалізація – візуальна форма подання лекційного матеріалу засобами ТЗН або аудіо-, відеотехніки.

Лекція із попередньо запланованими помилками – розрахована на стимулювання студентів до постійного контролю за інформацією, що викладається (пошук помилки: змістової, методологічної, методичної), і наприкінці лекції проводиться діагностика слухачів та аналіз зроблених помилок.

Лекція-конференція – проводиться як науково-практичне заняття із заздалегідь поставленою проблемою і системою доповідей тривалістю 5-10 хвилин. Кожен виступ – логічно закінчений текст у

межах програми, що запропонована викладачем. Сукупність представлених виступів дозволяє всебічно висвітлити проблему. Лекція-консультація – може проходити за різним сценарієм. Перший варіант – за типом «питання – відповіді»; другий – «питання – відповіді – дискусія».

Бінарна лекція – різновид викладу матеріалу у формі діалогу двох викладачів або викладача і студента. З досвіду роботи хочемо зазначити, що такий вид лекції широко впроваджується в практику роботи зі студентами спеціальності «Початкова освіта» Мукачівського державного університету. Звичайно, він потребує ретельної попередньої підготовки, проте є надзвичайно ефективним у формуванні професійного спілкування майбутніх педагогів.

Обговорювання на лекції використовується тоді, коли намагаємось організувати обмін думками чи вирішення проблем, а не просто викладання фактів. Слухачі повинні мати вже деякі знання щодо певної дисципліни і скласти свою думку з цього приводу. Доцільним під час лекції є використання такого наочного методу, як ілюстрація, що передбачає показ і сприймання предметів, процесів і явищ у їх символічному зображенні за допомогою карт, плакатів, портретів, фотографій, схем, репродукцій тощо.

Основним засобом подачі навчального матеріалу було й залишається інформування. Викладач за допомогою лекції, співбесід та інших звичайних способів доносить до студентів знання, а студенти засвоюють їх. Але сьогодні знання, набуті таким способом, є малоцінними, оскільки вони швидко втрачають актуальність. Головне – не стільки заучення величезного масиву інформації для використання його протягом всього життя, скільки вміння працювати з цим масивом, вибирати з нього потрібні знання, уміти їх групувати й узагальнювати. Тому більшість викладачів схиляється до думки, що їхньою метою є не примушення студентів до запам'ятовування лекцій, а потім – переказу їх змісту на практичному занятті або іспиті і подальше використання у професійній діяльності. Сьогодні важливо навчити студентів учитися, формувати у них дослідні уміння, комунікативні навички.

Традиційно лекції читаються «з дошкою і крейдою». З одного боку, при традиційному способі читання лекцій студент повинен слідкувати за ходом лекції, а при переписуванні зміст лекції краще запам'ятовується. З іншого боку, іноді весь час студент переписує з дошки складні формули, практично не залишаючи часу на розуміння навчального матеріалу. У традиційну лекцію складно включити мультимедійні та інтерактивні матеріали.

Новий спосіб читання лекції – з «комп'ютером і проектором» – дозволяє включати в лекцію графічні матеріали, аудіо, інтерактивні демонстрації. Інноваційне навчання разом з широким застосуванням активних методів навчання створює новий тип навчально-виховного процесу, який розкомплектовує викладача та студента, викликає особистий інтерес, мобілізує інтелектуальний творчий потенціал обох названих суб'єктів, тобто робить навчання суб'єктно-суб'єктивним і формує навички професійного спілкування у майбутніх

фахівців. Активні методи навчання – це способи, прийоми, що спонукають студента та викладача до творчої розумової діяльності, передбачаючи обов'язкову взаємодію в процесі навчання студентів між собою чи іншими суб'єктами. В. Лозова, С. Золотухіна, В. Гриньова активними методами навчання у педагогіці вищої школи вважають диспут, дискусію, «мозкову атаку», аналіз конкретних педагогічних ситуацій, рольові та ділові ігри. П. Щербань виділяє ділову гру, рольову гру, аналіз конкретних психолого-педагогічних ситуацій, «мозкову атаку», а також ігрове проектування – «форму розробки студентами рекомендацій, планів, і заходів навчально-виховного характеру».

В умовах сучасної вищої школи поряд із лекцією важливою формою організації навчання є семінарське заняття. Поняття «семінар» науковці трактують як форму організації навчання, домінуючим компонентом якої є самостійна дослідно-аналітична робота студентів із навчальною літературою й подальшим активним обговоренням проблеми під керівництвом педагога. Мета семінару – поглиблення й систематизація теоретичних знань студентів, а також цілеспрямований контроль за засвоєнням знань з боку педагога й критичне обговорення творчих робіт студентів. Основною частиною семінару є контроль знань, їх систематизація й узагальнення.

Семінарське заняття проводиться після вивчення основних розділів програми. Сучасна практика знає три дидактичних типи семінарів: просемінари як елементарна форма занять; семінари у власному значенні як більш високий ступінь самостійності студентів з використанням більш складних прийомів підготовки і проведення; спецсемінари, які проводяться для поглибленого вивчення якої-небудь вузької області знань. Структура семінарів дуже різноманітна, але основною частиною такого заняття є контроль знань, їх систематизація й узагальнення. Зміст проведення семінарів – представлення можливості студентам розкрити свій творчий потенціал, розвивати свої аналітичні здібності, культуру мови, сформулювати загальний науково-критичний світогляд. Семінарське заняття, звичайно проводиться після вивчення основних розділів програми. Використання цієї форми організації навчання дозволяє провести теоретичне узагальнення матеріалу, що вивчається, навчити виступати з самостійними повідомленнями, дискутувати, відстоювати свої судження, формувати професійне спілкування.

Серед семінарських занять найпоширенішими є такі види: розгорнута бесіда, доповідь, обговорення рефератів, коментоване читання, диспут, конференція тощо [6, с.127].

Семінар – розгорнута евристична бесіда. Основне призначення – на основі самостійного освоєння невеликих за об'ємом питань, навчити студентів глибоко оволодівати знаннями, розвивати в них уміння усно передавати їх іншим, вести полеміку. Тема курсу ділиться на питання. Обговорення питань проходить так: постановка проблеми викладачем, відповідь одного з студентів, при необхідності задають додаткові питання, доповнення й розширення відповідей іншими учнями.

Семінар – доклади, реферати, повідомлення. Існує два варіанти проведення таких семінарів:

1. Викладач визначає доповідачів, співдоповідачів, опонентів. Доповідач повинен логічно та послідовно викласти свої думки, аргументуючи їх фактами та прикладами. Переваги – навчає студентів аналізувати почуте, самостійно робити висновки, розвиває критичність мислення. Недоліки – значна кількість студентів не бере активної участі в обговоренні навчального матеріалу.

2. До семінару готуються всі учасники, а завчасно назначаються тільки опоненти. Цей вид має значні навчальні, виховні, розвиваючі можливості, але їх реалізація потребує значних зусиль як викладача, так і студента, що призводить до перенавантаження.

Семінар – практикум. Передбачає розв'язання й складання оригінальних нестандартних задач пошукового, творчого, дослідного характеру. За 10-12 днів до початку семінару викладач пропонує задачі для аналізу умови та ходу розв'язку. Одночасно викладач рекомендує список літератури. Усі розв'язки повинні бути в зошитах. Задачі повинні мати проблемну ситуацію, що лежатиме в основі, вони повинні мати декілька способів розв'язку.

Семінар – диспут. Диспут краще присвячувати конкретному питанню, оскільки широка тема може призвести до поверхневого обговорення. За темою диспуту викладач орієнтовно називає проблеми дискусії. Проведення диспуту потребує компетентності й такту з боку викладача. Вдало поставлене питання, приклад допомагає направити роздуми студентів у потрібне русло.

Міжпредметний семінар. Для відповіді на питання, що обговорюються, студенти повинні актуалізувати свої знання та вміння з декількох навчальних дисциплін (до прикладу з педагогіки та окремих методик початкової школи).

Семінари складаються з двох взаємопов'язаних ланок – самостійного вивчення студентами програмового матеріалу й обговорення на заняттях результатів пізнавальної діяльності. Одним із пріоритетів інноваційного навчання є групова та індивідуальна форма навчання. Як показує досвід, найбільш ефективними формами організації навчальної діяльності є робота в групах. Це така організація роботи, що сприяє залученню всіх студентів, але з урахуванням рівня їх розвитку та можливостей сприйняття матеріалу.

Основним засобом комунікації, властивим тільки людині, є мова. Разом з тим, люди передають один одному інформацію, використовуючи не тільки слова, але й безліч інших засобів, серед яких – жести, міміка, пози, хода, одяг, аксесуари. У ході дослідження нами з'ясовано, що розмірковуючи над ефективністю лекційних та семінарських занять студенти звертають увагу на особистість викладача, його індивідуальність, кругозір, інтелектуальний потенціал, компетентність (35% респондентів), на зміст, структуру та побудову заняття, сучасність технічних засобів навчання (30%), мовленнєву культуру, виразність, експресивність, комунікативність, тактовність (25%), доступність, аргументованість, лаконічність, гумор, темп проведення

лекційного чи семінарського заняття (10%).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, на часі актуальним є раціональне співвідношення класичних лекцій і семінарів з нетрадиційними видами, які сприяють урізноманітненню навчального процесу, з одного боку, а з другого – викликають інтерес до самого процесу

навчання, що є важливим стимулом до самоосвіти та творчого саморозвитку студентів, формування їх професійного спілкування.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні ролі позааудиторної роботи у формуванні професійного спілкування майбутніх учителів початкової школи.

Список використаних джерел

1. Бондар В. Групова робота в дидактичній системі вищої школи / В. Бондар, О. Ярошенко // Освіта і управління. – 2002. – Т. 5. – № 1. – С. 129-143.
2. Мамаєв М. Нові технології навчання у ВНЗ / М. Мамаєв, О. Романюк // Рідна школа. – 2002. – № 4. – С. 27-34.
3. Сас Н. Застосування активних методів викладання і вивчення навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу / Н. Сас // Орієнтири соціальної педагогіки. – 2001. – № 5. – С. 35-37.
4. Сметанський М. Методологічні засади активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів / М. Сметанський // Шлях освіти. – К., 2000. – № 4. – С. 9-13.
5. Стеченко Д. Інновації та якість підготовки фахівців вищої школи / Д. Стеченко // Вища школа. – 2002. – № 1. – С. 42-48.
6. Фіцула М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / М. Фіцула. – К.: 2006. – 352с.

В статтє раскрывается проблема формирования профессионального общения будущих педагогов путем вовлечения их в процесс творческого взаимодействия на лекционных и семинарских занятиях. Авторами акцентировано внимание на целесообразности и эффективности использования в аудиторной работе со студентами активных и интерактивных методов обучения.

Ключевые слова: профессиональное общение, творческое взаимодействие, учебный процесс, лекция, семинарское занятие, активные методы обучения.

The article deals with the problem of formation of professional communication of future teachers by involving them to the creative process of interaction at lectures and seminars. The authors noted that communication takes the lead in teaching professionally significant position. Teacher's communication in education and in training is a tool of influence on the individual student. Article focuses attention on expediency and efficiency in classroom work with students by active and interactive methods of education.

It is determined that the actual is rational ratio classical lectures and seminars with non-traditional types that promote diversification of the educational process, on the one hand, and on the other – arouse interest to the process of learning which is an important incentive for self-education and creative self-development of students, forming their professional communication.

Key words: professional communication, creative interaction, learning process, lectures, seminars, active teaching methods.

УДК 37.011.3-051(811:82):81:908:005.336.2

Вернигора Олена Леонідівна,

аспірант відділу змісту та організації педагогічної освіти, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

У статті проаналізовано ідеї компетентнісного підходу як методологічної основи формування компетентностей майбутнього вчителя української мови та літератури. З'ясовано, що компетентнісний підхід спрямовано на формування і розвиток предметних та загальних компетентностей. Обґрунтовано необхідність формування лінгвокраїнознавчої компетентності у процесі професійної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі. Лінгвокраїнознавча компетентність визначена як сукупність інтегративних лінгвокраїнознавчих знань, умінь, цінностей, та передбачає їхню ретрансляцію у процесі викладання дисциплін мовознавчого, літературознавчого, фольклористичного, країнознавчого спрямування, а також формування (утворення) мотивації, ціннісних орієнтирів, опанування форм і методів передачі лінгвокраїнознавчих знань, рефлексивні оцінки, установки на поглиблене вивчення лінгвокраїнознавства, володіння дієвою життєвою позицією щодо ретрансляції лінгвокраїнознавчих знань в освітній практиці школи.

Ключові слова: компетентність, компетенції, знання, вміння, діяльність, досвід, компетентнісний підхід, лінгвокраїнознавча компетентність.